

ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ: СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Юлія Пасмор, аспірантка кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури
УДК 316

Висвітлюються проблемні питання формування системи інформаційного забезпечення правової науки з точки зору соціально-комунікаційного підходу. Характеризуються документний, інформаційний та когнітивний рівні комунікації у сфері права.

Ключові слова: суспільні відносини, правова наука, інформаційне забезпечення правової науки.

Рассматриваются проблемные вопросы формирования системы информационного обеспечения правовой науки с точки зрения социально-коммуникационного подхода. Характеризуются документный, информационный и когнитивный уровни коммуникации в сфере права.

Ключевые слова: общественные отношения, правовая наука, информационное обеспечение правовой науки.

Problem questions of formation of system of a supply with information of legal science are considered from the point of view of the social-communication approach. Different levels of the communications in sphere of the right are characterized.

Key words: public relations, legal science, a supply with information of legal science

Розбудова України як правової держави викликає необхідність проведення наукових досліджень щодо вирішення правових проблем подолання кризових явищ у суспільстві, визначення пріоритетних напрямів удосконалення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, узагальнення світового досвіду правового регулювання суспільних відносин тощо. Окреслені напрями у центрі уваги правової науки, яка структурно диференційована на низку галузей, зокрема, теорію держави і права, цивільне право, кримінальне право, міжнародне право, історію держави і права, конституційне право тощо. Водночас практична діяльність у сфері права поставила нові завдання, пов'язані з удосконаленням механізму правового регулювання суспільних відносин, виділенням нових галузей права і правових інститутів у системі правової науки.

Важливе значення для розвитку правової науки має адекватна система інформаційного забезпечення. Нові виклики часу обумовлені впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери діяльності, власне, й визначають концептуальні засади інформаційного забезпечення правової науки, актуалізують проблему його вивчення відповідно до сучасних теоретико-методологічних підходів.

Метою статті є дослідження системи інформаційного забезпечення правової науки (далі – СІЗПН) з точки зору теорії науки соціальних комунікацій.

Зростання значення соціально-комунікаційної парадигми в усіх сферах суспільної діяльності, про що свідчать публікації відомих українських та зарубіжних науковців, зокрема В. І. Ільганаєвої, Г. Лассуела, А. В. Соколова, А. В. Полякова, Г. Г. Почепцова, Г. М. Швецової-Водки та інших потребує якнайшвидшого вирішення питання побудови ефективної системи інформаційно-комунікативних взаємовідносин у правовій галузі.

Як зазначають видатні вчені у галузі теорії та історії соціальних документальних комунікацій В. М. Шейко та Н. М. Кушнарєнко, існує понад сотня визначень поняття «соціальні комунікації», аналіз яких дозволив виділити основні три групи підходів. До першої віднесено розуміння соціальної комунікації як процесу обміну інформацією у різних сферах діяльності суспільства. Друга пов'язується з реалізацією соціальної комунікації на рівні суспільства через діяльність соціальних інститутів, що створюють і передають у часі і просторі соціально значущу інформацію. Зокрема, це стосується діяльності бібліотек, інформаційних центрів, архівів, музеїв, книговидавничих та книгорозповсюджуючих установ, ЗМІ тощо. До третьої групи належать визначення сутності соціальної комунікації як міжособистісного спілкування у процесі комунікативних взаємовідносин і взаємозв'язків [11, с. 3–4].

У такому аспекті, на наше переконання, систему інформаційного забезпечення правової науки доцільно розглядати з позицій першого підходу, оскільки він поєднує і другий, і третій, що, в принципі, дає можливість вважати СІЗПН сукупністю техніко-технологічних, інформаційно-когнітивних, структурно-функ-

ціональних компонентів, спрямованих на реалізацію цілей і завдань правової науки.

У першу чергу це пов'язано з тим, що суспільство розкривається через комунікаційні взаємодії, зокрема, шляхом обміну інформацією, яка, по суті, є тією ланкою багатьох наукових зв'язків, що забезпечує прогрес у всіх сферах діяльності суспільства. У свою чергу, право як складне явище, що за своєю соціальною природою й за механізмами світосприймання є одним із найважливіших регуляторів соціальних правових взаємовідносин у процесі діяльності суспільства, визначає суб'єктів соціальної взаємодії, стабілізує та упорядковує систему соціальних комунікацій тощо. Принаймні така комунікативна природа права проявляється передусім через розкриття проблем справедливості, відповідальності, солідарності. З іншого боку, формування системи інформаційного забезпечення правової науки, як і будь-якої іншої, є довготривалим та складним соціально-комунікаційним процесом, спрямованим на обмін та ефективно комплексне використання соціально значущої інформації. Отже, соціально-комунікаційний аспект інформаційного забезпечення правової науки обумовлений особливостями права, його функціями і значенням у суспільстві.

Соціальну комунікацію відомий російський дослідник А. В. Соколов розглядає як рух смислів у соціальному просторі і часі, зміст яких виражається в знаковій формі. Знаки, як правило, формують комунікаційні повідомлення – усні, письмові, друковані, електронні [9]. Відповідно до цього соціальний час є часом, що встановлює історико-культурні межі формування системи інформаційного забезпечення правової науки; соціально-комунікаційний простір є конкретним простором правової науки, який обумовлений національними особливостями правової системи. До таких особливостей можна віднести необхідність виконання певних норм, правил і вимог у процесі комунікації, що складають інформаційно-правову основу розвитку соціально-комунікативних зв'язків у суспільстві. Ці вимоги знаходять вираження у таких соціальних регуляторах, як норми права, моралі, звичаї, традиції тощо. До особливостей національної правової системи можна також віднести актуалізацію досліджень у багатьох правових сферах, зокрема, у цивільному та кримінальному праві, аграрному праві, інформаційному праві, праві інтелектуальної власності, фінансовому праві, космічному праві тощо. Крім того, поширення глобалізаційних процесів у суспільстві зумовлює необхідність вирішення проблем, що пов'язані з поглибленням соціальної взаємодії в соціумі, яка включає

певні зв'язки і відношення між індивідом і соціальними групами, колективами, інститутами, а також їх взаємовідносини із суспільством. Між правом і суспільними відносинами існує діалектичний взаємозв'язок, а саме: регламентуючи різні сфери практичної діяльності людей, право регулює відносини, які виникають у різних сферах суспільства. Разом з тим право відображає уже існуючі в суспільстві відносини, підтверджуючи свою особливість та призначення в соціально-комунікаційному правовому просторі.

Основними компонентами науково-комунікаційного простору у сфері права, як будь-якого комунікаційного процесу, є об'єкти і суб'єкти. У галузі правової науки об'єктами комунікації можна вважати численні наукові здобутки, що визначають державно-правовий розвиток, засади правового регулювання відносин у суспільстві, напрями вдосконалення діяльності правоохоронних, судових органів, інших сфер діяльності, концептуальні засади запобігання злочинності, удосконалення законотворчого процесу тощо. Треба також зауважити, що у сфері правознавства виділяють як мінімум два взаємопов'язані напрями соціальної комунікації. Перший безпосередньо стосується сутності та змісту наукової діяльності (про що згадувалося вище), другий пов'язаний із відображенням морально-правових аспектів, зокрема, моральної відповідальності суб'єктів комунікаційного процесу за наслідки та результати їх застосування у суспільній діяльності [9].

Дійсно, саме вчені, науковці, дослідники проблем, що виникають у сфері держави і права, як активні учасники соціально-комунікаційних взаємовідносин водночас є як виробниками інформації та знань, так і споживачами. Отже, можна констатувати, що відповідно до теоретичних розробок А. В. Соколова смислові значення, що закладені в інформації, постійно рухаються у часово-просторовому правовому середовищі комунікаційними каналами, від виробника до споживача, відповідно, до їх інформаційних потреб і завдань правової науки.

На думку української дослідниці В. І. Ільганаєвої, функціонування системи соціальних комунікацій включає три основні рівні: документний, інформаційний, когнітивний [4]. Значені рівні в сучасній системі комунікацій обумовлюють їх цілісність, оскільки вони взаємодоповнюють один одного і мають забезпечити системність і повноту інформування сфери діяльності суспільства.

Процес якісного і оперативного інформаційного забезпечення наукових досліджень у галузі права також потребує формування багаторівневої системи, в якій документний рівень

визначається структурами, що спрямовують діяльність на створення, збереження, поширення і використання великих обсягів правової інформації та відповідних знань. До таких структур віднесено науково-дослідні установи та освітні заклади, видавництва, інформаційні центри, бібліотеки, музеї, архіви тощо. Для проведення наукових досліджень у правовій галузі, крім наукової інформації, необхідно мати систему законодавчих актів та нормативно-правових різноманітних статистично-звітних архівних даних, а також, на переконання Є. Д. Лук'янчикова, обліково-інформаційні банки про особу як об'єкт або суб'єкт слідоутворення у криміналістичній науці та практиці [6, с. 59]. Основним каналом документного рівня інформаційного забезпечення правової науки є документний ресурс, який складається із внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Внутрішні ресурси – це документні потоки, що формуються в Україні, зовнішні надходять з інших країн. Опубліковані законодавчі акти, монографії, наукові статті в періодичних і продовжуваних виданнях та неопубліковані матеріали, дисертації, звіти НДР, архівні документи, статuti, протоколи, рукописи тощо є важливим документальним підґрунтям для наукових досліджень. Названі особливості впливають на поглиблення системних інформаційно-комунікаційних взаємообмінів і взаємозв'язків у науковому правовому середовищі.

Інформаційний рівень забезпечення правової науки проявляється і в посиленні ролі інформації, впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку галузевих інформаційних систем, організації доступу до інформаційних баз даних з проблем права. Застосування сучасних інформаційних технологій дає можливість постійного і гнучкого обміну ідеями та інформацією; сприяє оперативному сприйманню обґрунтованих і виважених рішень; стимулює співробітництво; забезпечує впровадження інновацій у правовому просторі.

У процесі інформатизації сфер діяльності суттєво змінюються інформаційні канали. Так, традиційні доповнюються використанням електронних комунікацій, основним засобом наукової взаємодії стає інформація, розміщена в електронних базах даних (бібліографічних, фактографічних, інтегрованих), інформаційно-пошукових системах; інформація, що передається засобами електронної пошти, телеконференцій, Internet тощо. Названі інформаційні, документно-комунікаційні засоби забезпечення наукових досліджень у сфері права створюють необхідні передумови для формування відповідного інформаційно-комунікаційного середовища наукової взаємодії та розвитку про-

цесів інформатизації правових організацій і установ.

У правовій сфері України активно відбувається комп'ютеризація та створення банку всіх даних, відомостей та зведень, за допомогою чого здійснюється співпраця науковців та обмін найсучаснішими видами інформації. Нині дослідники зосереджують увагу на питаннях впровадження методів інформатики в діяльність правових організацій і установ; проблемах експлуатації інформаційних систем у сфері права; створенні програмних модулів, зокрема, слідчого, прокурора, судової експертизи; визначенні національних стратегій впровадження інформаційних технологій у сферу практичної діяльності та державного управління, галузі інтелектуальної власності, вирішенні проблем інформаційної безпеки тощо [1; 2; 8; 10].

Центром правової інформатики Академії правових наук України в рамках виконання наукової теми «Дослідження, розроблення і розвиток комп'ютеризованих систем інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності» модернізовано та впроваджено «Систему баз даних і знань у галузі держави і права»; сформовано еталонну базу даних нормативно-правових актів України як складову системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правоохоронної, судової та правоосвітньої діяльності в Україні; актуалізовано та підготовлено до впровадження інформаційно-пошукову систему «Багатомовний тезаурус Європейського Союзу EUROVOC»; удосконалено базу даних «Наукові дослідження з проблем держави і права, які виконуються в Україні» [3].

Когнітивний рівень інформаційного забезпечення правової сфери в аспекті соціальних комунікацій тісно пов'язаний зі зростанням ролі та значенням наукових знань у суспільстві, орієнтацією когнітивно-комунікаційного процесу на здобуття і поширення систематизованих знань, що є результатом наукових досліджень. Як наголошує В. О. Ільганаєва, саме на когнітивному рівні виявляються інтегративні тенденції, що складаються та функціонують у відповідних соціальних організаціях, які забезпечують їх реалізацію [4].

Вважаємо, що поширення інформаційно-когнітивних форм комунікації створює нові можливості для фіксації, інтелектуальної обробки, збереження, транспортування і використання галузевих знань. Отже, когнітивний рівень здебільшого орієнтований на розповсюдження систематизованих знань, одержаних у результаті наукової діяльності, та забезпечення розвитку у сфері як правової науки, так і практики. Якщо

основою документного рівня соціальної комунікації є документ, інформаційного – інформація, то когнітивного – знання. Це підтверджується висловлюваннями В. О. Ільганаєвої, М. Кастельса, З. А. Сафіулліної, Г. В. Шемаєвої. Як стверджує М. Кастельс, ядром нової форми соціальної комунікації стає не просто інформація, а «мережева логіка» базисної структури, яка формує нове знання [5].

На думку З. А. Сафіулліної, поява нових технологій передачі інформації, багатоманітність комунікаційних каналів сприяє практичній реалізації завдань щодо організації ціннісного інформаційного орієнтування на основі певних норм, правил і організаційних дій. В першу чергу, до таких дій віднесено уміння виявляти, оцінювати і відбирати у середовищі (в межах однієї теми) найважливішу інформацію та знання для конкретного наукового напрямку, окремих груп користувачів або дослідників [7]. Окреслена проблема пов'язана також з тим, що з розвитком глобальних мережевих ресурсів знання стає все більш мозаїчним. З одного боку, збільшуються можливості порівняльного аналізу, завдяки якому виявляються загальні і специфічні закономірності у сфері правової науки, а з іншого – існує небезпека виникнення професійної еkleктики, тобто домінування однієї наукової теорії.

Таким чином, інформаційне забезпечення правової науки в умовах розвитку електронних комунікацій на перший план висуває значущість інформаційної аналітики, важливим аспектом якої є формування метайнформації. Створення відомостей про адреси необхідної інформації з наданням короткої характеристики ресурсу щодо змісту, проблематики, хронологічних меж, характеру даних, частоти актуалізації, правил доступу тощо надзвичайно важливе для розвитку системи інформаційного забезпечення правової сфери.

Одним із аспектів цінності інформації та знань є їх доступність, оскільки науковий прогрес базується на досягненні повного і відкритого доступу до даних та знань, до електронних публікацій, який декларується світовим науковим товариством. На користь електронних ресурсів свідчить те, що в процесі своїх досліджень вчені звертаються до різних баз даних, інших галузевих електронних документів для формування нового знання [12]. Доступність може обмежуватися лише інтересами національної безпеки, захистом конфіденційності і недоторканності, правами інтелектуальної власності та ексклюзивними правами, що діють обмежений час.

Для формування системи інформаційного забезпечення правової сфери, зокрема, у напрямі правової науки, важливим є врахування

професійних контактів у науковому співтоваристві з фахівцями усередині галузі, суміжних та віддалених галузей тощо. При цьому неабиякого значення в електронному соціально-комунікаційному оточенні набуває процес формування якісної системної наукової взаємодії на засадах поєднання документного, інформаційного та когнітивного рівнів комунікації. У такому контексті, як наголошує А. В. Соколов, усі головні функції документної комунікації можуть без змін або краще виконуватися електронною комунікацією. А такі функції, як мнемічна, поширення знань і ціннісно-орієнтована в умовах електронної комунікації проявляються повніше, оперативніше, комфортніше й економніше; значно покращуються можливості компіляції, пошуку, редагування та оформлення нових документів, що є важливим аспектом для вчених [9].

До когнітивного рівня можна також віднести формування засад побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності у сфері права, про яку згадувалося вище. Зокрема, науковцями розроблено концепцію інформаційно-аналітичних комплексів для управління правоохоронними органами; створено програмне забезпечення ядра інтелектуальної інформаційної технології для ідентифікації особи за антропометричними ознаками на основі бази квантів знань, у рамках якої обрано об'єкт дослідження – орієнтоване на знання прийняття рішень у рамках квантового підходу для ідентифікації особи за фотопортретом, яка ґрунтується на антропометричному методі [3]. До головних принципів побудови таких аналітичних комплексів віднесено: системний, нових завдань, стадійності, незамкненості, гнучкості, кооперування ресурсів [10]. Характерними рисами останнього є специфіка завдань, що вирішуються щодо кожного об'єкта; багатоступеневість і багаторівневості системи інформаційних ресурсів; складність процесів збирання, обробки, використання інформації; оперативність реагування на зміни в законодавстві; дотримання нормативно-правових норм і стандартів.

Значимість когнітивного рівня все більше усвідомлюється дослідниками і фахівцями як в галузі права, так і в галузях, що забезпечують інформацією наукові розробки. У технологічному аспекті це означає формування відповідної системи інформаційних ресурсів, їх видової і типологічної та змістовної структури, створення функціональних систем пошуку і оцінки інформації та знань. У соціально-комунікаційному – виникає можливість формування такої системи інформаційного забезпечення наукових досліджень, яка дозволить не тільки оперативно, якісно

задовольняти інформаційні потреби, а й створити адекватне комунікаційне середовище для проведення наукових досліджень у правовій сфері.

Таким чином, сучасні концепції і підходи до формування системи інформаційного забезпечення правової науки дозволяють стверджувати, що відбуваються інтеграційні процеси зазначених вище рівнів комунікації (документного, інформаційного, когнітивного). Крім того, в умовах інформатизації галузі наявні всі компоненти СІЗПН: об'єкти (напрями наукових досліджень); суб'єкти (науковці, наукові співтовариства); канали (традиційної доставки документів, телекомунікаційні, комплексні); система інформаційних ресурсів, яка складається із внутрішніх і зовнішніх, що формуються, зберігаються, обробляються, поширюються, використовуються в науково-дослідних та освітніх правових установах, бібліотеках, інформаційних закладах, архівах, музеях, видавництвах тощо.

За таких умов формування системи інформаційного забезпечення наукових досліджень у сфері права з позицій соціально-комунікаційного підходу вимагає врахування специфічності завдань, що вирішують правові науки; багатогранності функцій права, його комунікативної природи, світових тенденцій, а також поглибленого розуміння тих змін, що відбуваються із розвитком електронних комунікаційних каналів. Як стверджує З. А. Сафіулліна, електронні канали вже сьогодні змінюють тип соціальних відносин [7]. Вони впливають на зміцнення соціально-комунікативних оновлених відносин: укріплюють наукові контакти, активізують обмін інформацією та знаннями, сприяють оперативному прийняттю управлінських рішень, розширяють інформаційно-правовий простір. Отже, з урахуванням соціально-комунікаційного аспекту можна розглядати СІЗПН як багатоаспектний феномен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленчук П. Інформаційне забезпечення правоохоронних органів України [Текст] / П. Біленчук, Л. Борисова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф. (13–14 лют. 2003 р.). – Л., 2003. – С. 475–477.
2. Журавель В. Інформаційне забезпечення процесу розслідування: шляхи та засоби [Текст] / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2004. – № 2. – С. 175–179.
3. Звіт про діяльність Академії правових наук України у 2007 році [Текст]. – Х. : Право, 2008. – 198 с.
4. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації: сфера практичної діяльності й об'єкт теоретизації [Текст] / В. О. Ільганаєва // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. – Х., 2009. – Ч. 1. – С. 8–10.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] : пер. с англ. / под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 680 с.
6. Лук'яничков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів [Текст] : монографія / Є. Д. Лук'яничков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.
7. Сафіулліна З. А. Інформація: цінність і оцінка [Текст] : науч.-практ. посібник / З. А. Сафіулліна. – М. : Либерея-Библиоформ, 2006. – 224 с.
8. Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності [Текст] / за ред. : В. В. Дурдинця, В. О. Зайчука, В. Я. Тація. – К. : навч. кн., 2005. – 642 с.
9. Соколов А. В. Социальные коммуникации [Текст] : учеб.-метод. пособие / А. В. Соколов. – М. : Профиздат, 2001. – 224 с.
10. Швець М. Системна інформатизація правоохоронної діяльності [Текст] / М. Швець. – К. : НД ЦПП АПрН України, 2007. – 382 с.
11. Шейко В. М. Перспективи розвитку соціальних комунікацій як нової наукової галузі [Текст] / В. М. Шейко, Н. М. Кущнаренко // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26–27 лют. 2009 р. – Х., 2009. – Ч. 1. – С. 3–8.
12. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій [Текст] : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

1. Біленчук П. Інформаційне забезпечення правоохоронних органів України [Текст] / П. Біленчук,